

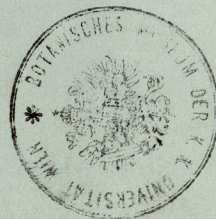
Kenny
cfr. 124

EMLÉKBESZÉD

DR. FENZL EDE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÜLTAGJA

FŐLÖTT

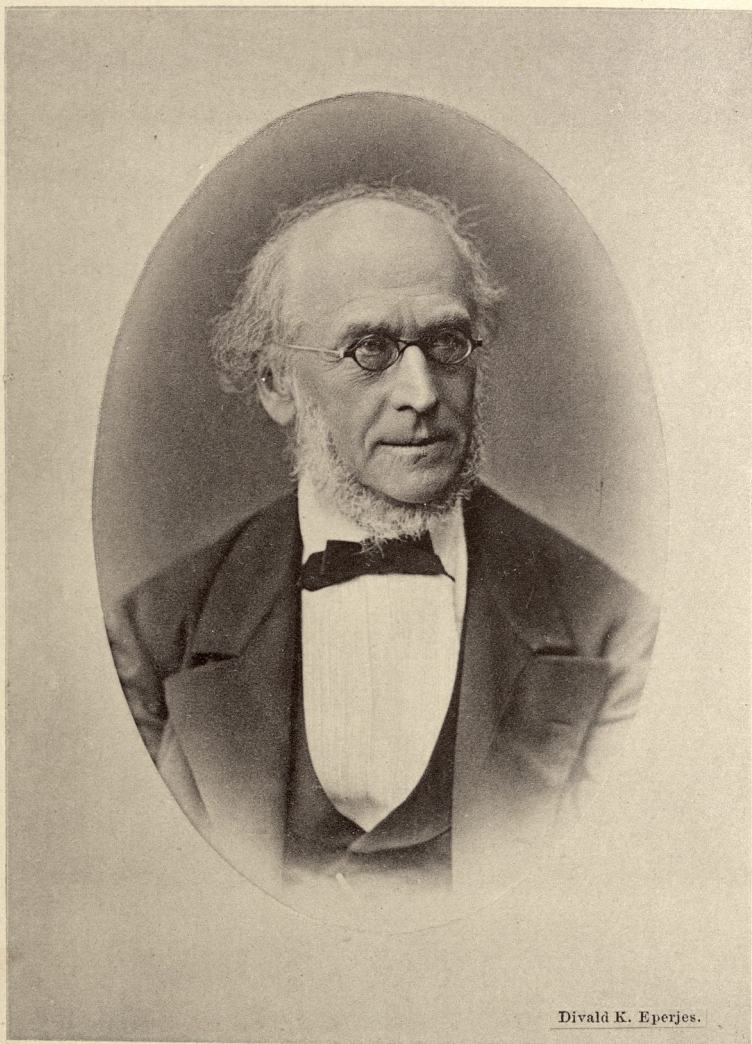
Dr. HAYNALD LAJOS

BIBORNOK ÉS KALOCSAI ÉRSEK, MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIAI IGAZGATÓ
S TISZTELETI TAGTÓL.

BUDAPEST
HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA.
1885.

DR. FENZL EDE

Született 1808. február 15-én — Meghalt 1879. szeptember 29-én.

EMLÉKBESZÉD

DR. FENZL EDE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÜLTAGJA

FŐLÖTT

DR. HAYNALD LAJOS

BIBORNOK ÉS KALOCSAI ÉRSEK, MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIAI IGAZGATÓ
S TISZTELETI TAGTÓL.

OLVASTATOTT A M. TUD. AKADEMIA 1884. OKTOBER HÓ 27-IKI ÜLÉSÉN.

BUDAPEST
HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA.
1885.

Dr. Fenzl Ede emlékezete.

Midőn a Tekintetes Akademia megtisztelő megbízásából ma egy kültagjának, a növénytudomány jelen századi egyik jelesének, DR FENZL EDÉNEK öt év előtt 1879. szept. 29-én lezáródott sirja mellé állok, s a halálnak a „latet anguis sub herba“ mondat szerint a bájos virágok közepett is pusztító hatalmától a neki áldozatul esett kittünő férfiú szellemi részét, fényes tulajdonait, emlékiratomban mintegy visszahódítva állítom Önök elé:

teszem ezt nemcsak köteles hódolattal a már évek előtt nyert, de fájdalom! sok felé való elfoglaltságom miatt csak most teljesíthető akadémiai meghagyás iránt, hanem lelkem egész buzgóságával, mert szorosb ismeretségben levén a megdicsőülttel, benne nemcsak a nagy tudóst, nemcsak egy oly közkedveltségű férfiút, ki szívjóságának közvetlen nyilatkozataival, jó humorával, szellemes társalgásával, egyszerű, nemes modorával, emberszeretetével s becsületességével mindenkit megnyert, hanem ifjúkori tanulmányaimnak a botanica virányos mezején egyik vezetőjét, buzditóját s mind halálaig őszinte barátomat is tiszteltem.

I.

Az életírónak ¹ szokása és kötelessége levén ünnepeltje születéshelyét is följegyezni, engedjék meg, hogy ne szára-

¹ FENZL életére vonatkozó egyes adatokat saját emlékezetemből, az ő műveiből és jeles két életírója következő dolgozataiból merítettem: FENZLről haláljelentés a DR. KANITZ ÁGOSTTÓL szerkesztett Magyar Növénytani Lapok-ban. (III. évf. 34. sz. 1879. október.) — EDUARD FENZL. Eine Lebensskizze von AUGUST KANITZ. (Bot. Zeit. 1880. Nr. 1.) — EDUARD FENZL. Eine Lebensskizze von DR H. W. REICHARDT. (Almanach der kais. Akad. der Wissensch. Jahrgang 1880.).

zon végezzem e tisztemet, megemlítve, hogy FENZL a vajmi kevéstől ismert alsó-ausztriai Krumnussbaum helységben látott napvilágot, hanem a körülmények szerencsés találkozása folytán odamutathassak, hogy a kedélyéletében kedves, a tudományos működésében classicus jelességű férfiúnak egész valója mintegy visszatükrözté azon kedves és classicus föld képét, melyen született.

Ugyanis ott, hol a híres greini örvényeiből sokszoros megtörései után kibontakozott Duna egyrészről az évenként százezernyi zarándokok szellemi életére nézve áldásos Maria Taferl festői magaslatai, másrészről az osztrák tudományosság egyik századok óta híres szentélyének Melknek óriási kolostora között kigyódzva, egy kedves vidéket élénkit: ott jött 1808-iki február 15-én a fönt megnevezett helységben világra FENZL;

és pedig a hősmonda dicsőítette classicus földön, — mert szülőhelyének tözsomszédságában dereng be a régi századokból napjainkba Pöchlarn várának emlékezete, melynek vitéz ura, a híres Rüdiger von Pöchlarn, a Hunnok fejedelméhez Attilához a mi földünkre férjhez jövő Chriemhild-et, Sigfrid özvegyét fényesen fogadván, a Nibelungenlied által megénekelt eme vendéglátásával nagynevű vendégének és önmagának emlékét megörökíté.

FENZL-nek művelt és gondos atyja, Stahremberg hercegi családnak tisztje, már házi körében szerencsésen vezeté fiának elemi és három középiskola-osztályi tanulmányait, később pedig a benézések melki nevelőintézetébe adá őt, hol a jeles ifjú bevégezván a középiskolát s a bölcészeti tanfolyamot, orvostudományi tanulmányait 1825-ben a bécsi egyetemnél megkezdette, s mindazon előnyöket és segédeszközöket, melyeket a tudománysovár tanulónak az osztrák főváros kitünő egyeteme, nagynevű tanárai, gazdag könyvtárai, dús múzeumai és kertjei nyújtottak, komoly és kitartó szorgalommal fölhasználván, — orvostudori szigorlatait „valde bene“ osztályozással letette, és 1833-ki márczius 4-én orvostani tudorságot nyert.

Igy szerzett jeles képzettségével kilépván a közéletbe, tudományának és ügyességének megfelelő hivatalokban eredményesen munkálkodott majdnem haláláig.

Orvostudorrá való avattatása után ugyanis a botanikának és chemiának bécsi egyetemi tanára BÁRÓ JACQUIN mellé növénytani tanszéki assistenssé neveztetett ki, honnan 1836-ban, midőn TRATTINICK nyugdíjaztatása után a cs. kir. udvari botanicus gyűjtemény őrévé ENDLICHER ISTVÁN hazánkfia lett, FENZLT örsegédül adák melléje, ki is az udvari herbarium még mindig egyes gyűjteményekben szétforgácsolt növénykincseinek egyesítését, (melyet ugyan már ENDLICHER megkezdett, de később epochalis munkájával, a négy év alatt kiadott bámulatos „Genera Plantarum“-mal való elfoglaltsága folytán FENZL-re áthagyott,) PUTTERLICK jeles gyakornoksegédjével 1838-ban szerencsésen bevégezte.

BÁRÓ JACQUINnek 1839-ben történt halála után ennek a bécsi egyetemnél birt növénytani tanszékét ENDLICHER nyervén el, helyébe udvari növénygyűjteményi őrkép FENZL lépett. Ezen minőségében az egyesült állattani és növénytani nagy könyvtár vezetésével is megbízatván, nemcsak azt gyarapította szerencsésen, hanem, midőn 1845-ben az udvari növénygyűjtemény a bécsi Józseftéri udvari természetrajzi cabinetből (Hofnaturalien-cabinet) hely szűke miatt kiemelve a botanicus kertben épen akkor elkészült muzeumi épületbe tétetett át, s a tulajdonjog megóvása mellett egyetemi használatra átengedtetett, ennek a botanikus kertbe átszállítását, valamint a FENZL és ENDLICHER-féle oda ajándékozott magán herbariumoknak beleolvasztását s az egésznek ENDLICHER rendszere szerint fölállítását, a növénytani könyveknek pedig az udvari természetrajzi kabinet addigi közös könyvtárából elkülönítését FENZL eszközölte.

Az ő körülbelül negyven évi buzgó gondossága és működése e gyűjteményt a leggazdagabb, legjobban rendezett és legkönnyebben használható herbariumok egyikévé tette.

A szintén általa gondozott muzeumi könyvtár pedig mind vételek, mind idegen tudósoktól kapott ajándékok, mind pedig saját adományai, különösen a könyvtárusi úton nem kapható, de a szerzőktől neki tiszteletpéldányokban

küldött, ő tőle pedig a muzeumi könyvtárnak átengedett nagybecsű monographiák és különlenyomatok által ¹ gazdagodván, már 1851-ben kiérdeklé, hogy róla a legszakértőbb bíró PRITZEL ezeket írja: „bibliotheca in Horto ENDLICHERI et FENZLI auspiciis orta nunc fere omnium ditissima facta est.“ ²

Muzeumi igazgatói állásában mind ezen kitünő intézet tudományos czéljainak, mind általában a tudományosságnak előmozdítására hathatós eszköznek tekinté a muzeum tisztviselőinek lehetőleg jó anyagi ellátását, és az ilyennek megszerzésére irányult buzgólkodásában nagy személyes önzetlenséget tanúsított, midőn a bécsi természetrajzi muzeumi igazgatók fizetése megrövidítésének orvoslását maga is sürgetvén, de én általam is ajánlási úton szorgalmaztatván, inkább lemondott a neki kárpótlás gyanánt kínált személyes kedvezésről, hogysem az állásnak s utódjának ügyét amannak elfogadásával elvben elejtse. ³

A növénykert értékét igazgatása alatt nagyon emelték a beszerzett, vagy mag- s növényesere útján szaporított növények sokasága, ezeknek derék főkertészek, a mint növénytenyésztő és növényismerő egyaránt jeles DIEFFENBACH s ennek nyugdíjaztatása után a már FENZL-től beállított főkertész, később cs. kir. kert-inspektor BENSELER FRIDRIK által való értelmes gondozása, a kritikus és kétes értékű fajoknak tenyésztési megfigyelése és tudományos meghatározása, valamint a helytelen névjelzéseknek a kiadott „Adversaria“-ban való kijavítása.

¹ A könyvtárnak ily ajándékmunkákban való gazdagságát s innen származó nagy értékét szerette FENZL minden alkalommal kiemelni.

² Thesaurus literaturae botanicae. Curavit G. A. PRITZEL. Lipsiae 1851.

³ „Von der mir in Aussicht gestellten Begünstigung eine Personal-Zulage zu erhalten, werde ich, wie Eure Excellenz gewiss billigen werden, keinen Gebrauch machen, da diese Angelegenheit keine persönliche, sondern eine principielle für uns alle dabei Beteiligten geworden ist. Also nochmals meinen wärmsten und verbindlichsten Dank für Ihre überaus gütige und für uns eben so schmeichelhafte Verwendung.“ — Hozzáám 1873-ki május 26-án intézett levelében.

ENDLICHER-nek 1849-ben bekövetkezett halála után növényteni tanszékét gyűjteményőri hivatala megtartása mellett FENZL nyervén el, leginkább a *Phanerogam*-ok rendszerisméje és alaktana előadásával foglalkozott, miután a növényteni boncztan és physiologia számára 1850-ben külön tanszék állitattott fel. Tanári minőségében élénk befolyást gyakorolt hazánknek a bécsi egyetem tanszékeinél okulást, tudományos műveltséget kereső ifjúsága kiképzésére s így egykori tudományos életére. 1870-ig csak a nyári semesterekben olvasott, miért is 1868-ig tanári fizetése a többiekénél csekélyebb vala, de 1868-ban kormánytanácsosi ezímmel fölruháztatván, a rendes tanári fizetést kapta. 1870-től az 1878-ban bekövetkezett nyugdíjaztatásáig az évnek mindkét felében adta elő szaktudományát.

II.

S midőn minden eddig említett hivatalos állásaiban, nagy kötelmeit lelkiismeretesen teljesítvén, a tudományosságának halhatatlan szolgálatokat tett, magánviszonyaiban is hasonló irányú buzgósággal szeretett működni.

Ugyanis a tudomány terjesztésére és előbbrevitelére irányult törekvése, egyesülve szívjóóságával és udvariasságával, minden bármily szerény igyekezetet a növényteni téren fölkarolt, és megelőző szolgálatkészséggel buzditott, bátorított, elősegített, termékenyített. S itt szabad legyen azon negyven esztendőszorosabb viszonyra háládatosan visszaemlékeznem, melyben én hozzá állottam, és jóságának számtalan tanúságait vettem. 1839-ben kopogtattam be először hozzá mint a sz. Ágoston-ról nevezett bécsi fölsőbb papképző intézet tagja, hogy rendes foglalkozásaimtól szabad óráimat a növényteni gyűjtemény kincsei tanulmányozásával értékesítsem; s most is bizonyos pietással emlékezem ama jelenetre, midőn közvetlen elődének, a testalkatára szintűgy, mint észbeli tehetségeire nézve kortársai között kiemelkedő nagynevű hazánkfia, a megdöbbszentőleg tragikus végű ENDLICHER ISTVÁN-nak jelenlétében ennek óriási tudományáról és munkaerejéről tanúskodó „Genera Plantarum“ nemrég megjelent első füzetét kezembe adta, s az akkorig már kö-

rülbelül 14 éves botanicus dilettantismusomban kizárólag ismert és követett LINNÉ-féle rendszertől eltérő természetes rendszerbe oktatólag bevezetett.¹ S a ki így az előrehaladott tudomány vívmányaival való megismerkedésben mes- terem vala, később négy évtizeden át nehéz hivatalaim mellett kedvderítőleg folytatott botanicus foglalkozásaimban minden módon istápol: jeles szakmunkákra való utalással, a növényvilági microcosmus csodáinak vizsgálására és élvezetére szolgáló kitünő microscopiumok s egyéb látszerek megrendelésével s használati utasításával, nevezetes gyűjteményeknek vételre való ajánlásával segedelmezett. Tette ezt szeretett tudománya érdekében; s így tevén velem, így tevén másokkal, a tudományos fűvészet terjesztésében érdemeket szerzett magának; és e tekintetben — de csak is ebben — bír az én csekély személyem iránt gyakorolt szivességének e helyen való megemlítése némi jelentőséggel²; de ugyanezen czímen bír jogosultsággal az is, hogy jelen emlékiratomban FENZL-nek hozzám intézett nagyszámú leveleiből idézeteket hozván, botanicus esendéletéből érdekes mozzanatokat jelzek, melyek világában ünneptűnknek a tudománya szolgálatjában végzett, bárha csekély jelentőségűeknek látszó cselekedetei is kiválóan érdekessé válnak, mert magasabb röptű lelke szellemességének, ügybuzgalmának, komoly tudományszeretetének bélyegét hordják magukon.³

¹ FENZL-nek ily szolgálatot tőn a vele JACQUIN vendéglátó háza tudós gyülekezetein megismerkedett kitünő svéd növénytudós AGARDH KÁROLY ADOLF, előbb a lundí egyetemen növénytani tanár, 1834-től pedig karlstadti püspök, a természetes rendszer tanulmányozására buzdítván, abba bevezetvén őt.

² Szabad legyen ezen viszonyomat hozzá úgy kiemelnem, mint tevő ő azt hálás kegyelettel egy általa emlékirattal méltán dícsőített férfiú, a híres Afrika-utazó WELWITSCH-re nézve, mondván: „Seinem wissenschaftlichem Eifer und seiner aufopfernden Thätigkeit... Anerkennung... zu Theil werden zu lassen, freut mich persönlich umsomehr, als ich in... ihm... zugleich einen alten... Freund und Förderer meiner ersten Schritte auf dem Felde der Scientia Amabilis zu verehren habe.“ (Bericht über einige Ergebnisse der Bereisung der Portugies. Colonie von Angola in Westafrika in d. Jahre 1850—60. durch Dr. FR. WELWITSCH.)

³ S mily, valóban csekélynek látszó dolgok voltak gyakran azok, melyekre segédkezési buzgalma a tudomány szolgálatában kiterjedt,

Évek során sokoldalú elfoglaltságai közepett is talált időt, hogy a nemzetemnek herbariumommal együtt örökségül szánt botanicus könyvtáram gyarapítására szolgálható régi és új munkákat Európa könyvtárusainak, különösen pedig az ily természettudományi szakmunkákkal kereskedő berlini Friedländer-nek könyvjegyzékeiben¹ vételre kijelölje, kiváló tekintettel a LINNÉ-t megelőző növénytudósok, úgynevezett „Pater“-ek, általa jól ismert és így nekem szép számmal jutott munkáira.

Mily jelentőséget tulajdonított a fűvészeti gyűjtemények érdekes és ritka példányai épentartásának: azon majdnem a kicsinykedésig menő eljárással is tanusítá, melyet a *Ferula galbaniflua* tüzetesb megvizsgálása végett számomra a híres rigai botanicus Dr. Buhsetól kért és megszerzett példányának átküldésénél követett, visszaküldésénél követettni ohajtott.²

megmutatandó, kedves curiosum gyanánt kiírok néhány sort 1855-iki márczius 18-án hozzám intézett leveléből, melylyel Plöszl-nek egy jeles microscopiumát kíséri, és hosszú használati utasítás után ezeket mondja: „Gyakran elhomályosodik, különösen hosszabb használat következtében a szem- és tárgylencsének belső lapja egy leheletszerű vékony üledéktől. Mindjárt észrevehetni azt az üvegek lecsavarásánál, ha a ráeső napvilághoz rézsutosan tartatnak. Mi ha meg nem figyeltetik, és ezen üledék le nem töröltetik, a microscopium homályos képet ad, s azon helytelen föltevésre szolgáltathat alkalmat, hogy az eszköz látóélességében veszített. ... Plöszl már ismételtlen visszakapott ily eszközöket azon panaszszal, hogy világossági erejük megfogyott; pedig egy gyenge rálehelés és az üvegeknek egy gyölesdarabbal való megtörlése elegendő lett volna a bajon segíteni.“

¹ A Friedländer-czégnek a tudomány tekintetében való nagyfontosságát 1873-iki május 26-án írt levelében ily szavakkal emeli ki: „Friedländer-nek catalogusai a könyvésztet nézve utolsó időben belső elrendezésük által oly igen értékesekké váltak, hogy én valamennyit megtartom és összeköttem.“

² Érdekes curiosumkép szolgáljon erre vonatkozó levelének (1869. aug. 8.) következő töredéke: „Mintán a gyűjtemény-példányok nagyon törékenyek és minél jobban megőrzendők: melléjük az elküldésnél illető helyeken papírszalagokat alkalmazok, és ezeken írással jelzem az odafektetett úgy szár-, mint gyökér-darabokat. A szárnak nagyobb darabja papírba göngyölgetett két gömbölyű fáska közé

Alkalmat nyújtott a bécsi növénytani kert számára bekívánt érdekes erdélyi növényeknek: a *Sempervivum*, *Colchicum*, *Muscari* stb. nemek ritka fajainak beküldésével némi szolgálatot tehetni a tudományos célú kertészetnek és ismételve járulni herbariumuknak erdélyi ritkaságokkal való gyarapításához, sajátkezüleg szárított és kritikailag méltatott osztrák növények ajándékkul küldésével viszonzván abbeli szolgálataimat.

Az 1867-ik évben nyert kalocsai érseki hivatalomnak nehéz teendői között is növénytani foglalkozásaim folytatására buzdít, a magasabb tekinteteken kívül a földi dolgok menetéből is nyerhető megnyugvásra e szép szavakban utalván: „Csak a tudományos hajlamoknak és törekvéseknek követése képes igazi lelki megelégedést nyújtani és kárpótolni az életnek minden fáradsága-, gondjai- és csalódásaiért.“ (Levele $\frac{1}{6}$ 1867.)

A növénytudomány előmozdításának hatalmas eszközei: a kertészet, a növénygyűjtemények s muzeumok iránt való érdeklődése, mely őt nemcsak otthon több irányú hivatalkodásában mindig lelkesíté, hanem a külföld kertjei és muzeumai megismerése végett nagy utakra is birta, névszerint 1854. Németalföldre, 1864. Angliába s Franciaországba, 1874. Dániába s Svédországba, — magán kertek és gyűjtemények gyarapítására is fordítá figyelmét, mert tudta, hogy ezek is kisebb-nagyobb mértékben hozzájárulnak a tudományosságnak emeléséhez, terjesztéséhez. Ily igyekezettel fordult ő felém is.

A kalocsai díszkertemben építendő új melegházaknak elhelyezése s az építő jeles kertszaki architectusnak választása körül a helyszínén is megjelenve érdeklődött, sőt egyes exotikus növények kerti kezelésére nézve is utasításokkal éltetett.

FERDINAND MIKSA MEXICÓI CSÁSZÁR tragicus vége után a hagyatékából Bécsbe visszahozott SCHOTT-féle nagy her-

jut, hogy a vastagsága folytán mellette levő üres hely kitöltessék; mely fadarabok a növénynek tanulmányozása után a BUNSEHOZ való visszaküldéskor ismét használtathatnak.“

bariumot, valamint számos botanicus könyveit is számomra megszerezte, és így azt is elérte, hogy eme tudományos kincsek az említett hagyaték kezelése élén álló Főnséges KÁROLY LAJOS FÖHERCZEG kívánsága szerint a birodalomban maradjanak. (1868. június, július.)

Növényteni dolgozataim megkönnyítésére kölesön adott munkákkal látott el, de ismét maga számára a császári muzeum könyvtárában hiányzókat az enyimből igénybe vette; szintűgy a császári herbariumnak és az én gyűjteményemnek egyes nagynevű botanicusok ugyanazon gyűjteméseiből származó, de meg nem határozott növényei későbbi meghatározásait velem közölte, tőlem magával közöltetni kívánta.¹

S hogy az irántam a tudomány érdekében tanúsított figyelmességei fölemlítését egy őt szépen jellemző kedves élezességű mondatával méltóképen zárjam be: egészségem és jólétem iránt való baráti gondosságánál fogva számos leveleiben erőm kimélésére intvén, egyszer így irt (1871. jul. 22.):

„Önnek mindenekelőtt testi és lelki nyugalomra van szüksége. Munkával túlfeszítette erejét s egy időre ki kell fognia magát. Gondolja meg, hogy a világ el nem vesz, ha az ember egy időre menni hagyja a dolgokat, mint Istennek tetszik.“

Személyem iránt való nagy jóságával akarta ő kétségkívül leróni a bennem eléje állott egyház iránti tartozását, melynek érzete botanikai tanulmányai legelső korából kelteződött.

Ugyanis midőn a kremsi benczés kolostor jó hírből

¹ Egész tudományos hevét tanúsítá, midőn a CUMING-féle philippinai növényeknek REICHENBACH FIL. által készült és tőlem vele közlött meghatározási jegyzékét visszaküldvén, így kiálta föl levelében (7/3 1876.): „Nem is fejezhetem ki Önnek, mennyire boldoggá tett küldeményével, mert csak most járulhatok ahhoz, hogy ezen gyűjtemény nagyszámú kétséges tárgyait átvizsgáljam. . . . REICHENBACH a CUMING-féle növények jegyzékének összeállításával nagy érdemet szerzett magának a tudomány körül, és hatalmas lépést tett egy Flora Philippinica létrehozatalához.“

álló intézetének növendéke vala, tudós szerzetes tanárai vezetésének is köszönhető, hogy már a családi körben a növényvilág és kertészet iránt különös érdeklődésűvé vált lelke a környék növényeinek gyűjtésével és meghatározásával szerencsésen foglalkozott. De egykori növényteni tudós voltának alapját egyházi részről egy más módon is megsejtesítve látá, mert ki eleinte csak TRATTINICK „Flora austriaca“, MATTHIOLI „Epitome“¹ és BOUCHÉ „Anleitung zur Zimmergärtnerei“ című műveket bírta és használhatta, később az alsó-asztriai Weissenkirchen plébánosától és jeles fűvésztől MÜHLBÖCKTől ajándékul kapott WILLDENOW „Grundriss der Kräuterkunde“ és SCHULTES „Flora austriaca“ munkák által képestitett hona viránya bővebb ismeretének megszerzésére.

III.

Mint imént láttuk, szerette és tudta FENZL az egyes magánigyekezeteket bevonni azon tudomány szolgálatába, melynek ő maga oly komoly munkása vala. De ohajtotta azt még hathatósabban eszközölni a sok magánérő egyesítése által.

Mert jól átérté, mennyivel sikeresebben terjesztik és fejlesztik a szakismereteket a tudományok művelésére keletkezett társulatok és egyletek, — mily nagy tehát és dícséretes az ily célra irányult társulati és egyleti működéseknek jelentősége. S épen azért mind honában, mind pedig a vele e tekintetben sűrűn érintkező külföldön apostola és bajnoka lön a társulási eszmének — különösen kedvencz tudománya céljaira.

Így lön ő az érdekes publicatiói által a természet-tudományok fejlesztésére és gazdagítására hatalmas emeltyűül szolgáló bécsi cs. kir. Állat- és Növényteni Társulatnak egyik alapítója, és ügyeit, működését elnökhelyettesi minőségben 1860-ig szerencsésen vezető egyik főembere.

A fiatalságában örvendő megkezdett és életének messze előhaladt koráig folytatott, sőt nem ritkán egész

¹ MATTHIOLI De plantis Epitome utilissima. Francofortia. M. 1586.

családjával tett kisebb-nagyobb botanicus kirándulásoknak és szüneti utazásoknak, de különösen a havasi világ látogatásának és kutatásának barátja lévén, az Osztrák Havasi Egyesület létrehozásához járult, annak ügyei irányzásába befolyt.

A bécsi csász. tudományos Akademiának 1848-tól rendes tagjává válván, érdekeit szíven hordotta, munkálataiban tevékeny részt vett.

Ki már 1832-ben a Német Természetbuvárok és Orvosok Bécsi Gyülekezetében a botanikai osztálynak titkára vala: később nagy ügybuzgósággal igyekezett a Természetbuvárok Leopoldina-Carolina Német Akademiájának, (melynek 1842-ik évben „BERGIUS“ névvel tagjává, 1851-ben pedig Adjunctus-ává választott), a századunk hetvenes éveit kezdeten szándékba vett s keresztülvitt célirányos új szervezésére a tagoknak tevékeny részvételét megnyerni. S midőn CARUS K. G. elnöknek 1869. július 28-án bekövetkezett halála után — az elnöki választás körül az Ephemeridum Director-nak, a kiváló érdemességű REICHENBACH LAJOS-nak föllépése folytán egész a birói eldöntésig vitt szakadás történt, FENZL vala az, ki az Akadémia osztrák körében elfoglalt adjunctusi állásánál fogva REICHENBACH iránt táplált nagy tisztelete daczára is föllépven, a helyes elvek hangoztatása és tőle függő votumainak erélyes gyűjtése által a társulatra nézve káros meghasonlást megszüntetni segítette.

A társulati eszme iránt való cultusának s tudományos működése azon kiváló irányának, melylyel alapos ismereteit hazai és gyakorlati célok szolgálatába állítani szerette, tulajdonítható azon élénk érdeklődés is, melylyel a bécsi Kertészeti Társulat (Gartenbaugesellschaft) léte, működése s az evvel szorosb vagy tágasb összeköttetésben állott Kertészeti Kiállítások iránt viseltetett; amannak keletkezését, vajadásait, fejlődését, létveszélyeit és megerősödését két évtizedig mint alelnöke rokonszenves és munkás figyelmességgel követte, s a vezérferfiúi működésre a megürült elnökségnek ideiglenes ellátásával ismételten vállalkozott; — de tette ezt minden mellékérdek, minden ambitio

nélkül, sőt minden alkalommal határozottan kijelentette, hogy a bizottsági tagságon vagy legfőlebb alelnökségen kívül soha magasabb tisztet elvállalni nem hajlandó.¹ Az imént jelzett irányú tudományos és közhasznú működése előtt tágas tért nyitott az 1873-iki bécsi Világkiállítással egybekötött Kertészeti Kiállítás és Congressus, melynek kormányképviselői² minőségében is szellemes szószólójává és ismertetőjévé lett tudásunk, először egy „Über die Bedeutung der Ausstellungen für den Gartenbau“ tartott beszédében, azután maga a kiállítás tartama alatt arról írt és a „Gartenfreund“ című bécsi szaklap 1873-ki folyamában megjelent érdekes cikkeiben, s végre a világkiállítási Igazgatóság által 1874-ben kiadott Hivatalos Jelentésben, melynek a kertészeti ügyre vonatkozó része az ő szakavatott tollából került ki.

A dolognak nagy gyakorlati jelentőségénél fogva jónak találom itt FENZL-nek ez ügyben való eszmekeltő nézeteit méltányolni. Ugyanis az épen jelzett irataiban a szép mozgalomnak eleven képét adni s jelentőségét megértetni óhajtván:

I. Először visszatekint az ily kiállítások keletkezésére és első intézőik gyanánt egyes gazdag és leginkább az aristocratiai osztályhoz tartozó kertészkedvelőket mutatván be, érdemökül rója föl a virágmívelés iránt tágasabb körben keltett szeretetteljes érdeklődést, az izlés nemesbítését és a kertészeti társulások célirányossága iránt való eszme keltését. Ezen mozgalommal később megbarátkozván, mondja ő, a kertészeti kiállítások iránt eleinte féltékeny idegenkedéssel viseltetett hivatásszerű és tüzlet-kertészek is, gyarapodni kezdetek a Horticultura kétségtelen hasznára a kertészeti egyletek, szaklapok alapítása, magoknak és növényeknek ingyen kiosztása s a személyes hiúságnak kedvező kitüntetések által. Azután fölemlíti, mint egyesültek

¹ Lásd: Die K. K. Gartenbaugesellschaft in Wien. Von Prof. DR. ED. FENZL „Oesterr. Revue“ 1867. 9. Heft. p. 121—142.

² Mint Austriának delegatusa meglátogatta azonfölül a Nemzetközi Virágkiállításokat és Növényteni Congressusokat Brüsszelben (1864), Amsterdamban (1865), Szent-Pétervárott (1869), Florenczben (1874), Kölnben (1875).

idővel az egyelőre kasztszellemöknél és előítéleteiknél fogva egymástól távol álló földművelők és kertészek is hasznosan tevékeny egyletekben, kiknek pedig ugyanazon földnek művelésénél és hasonhivatásuknak sok tekintetben p. o. a gyümölcs- és zöldség-termelésre nézve összevágó ágainál fogva karöltő működésben kell az ő intelme szerint biztos haladásuk egyik feltételét fölismermi.

II. Hasznos tanulságúl fölsorolja FENZL „Jelentésében“ az 1873-ki világkiállításkor egymásután rendezett öt Kertészeti Kiállítást, s azoknak jó és rossz oldalait kitüntetvén részletes és tudományos leírásukat adja, mint tette azt előzőleg hasonló módon a „Gartenfreund“-ban megjelent szintoly érdekes cikkeiben.

III. S végre, nehogy a multnak tapasztalatai a jövőre nézve elveszszenek, irodalmi működésének gyakorlati természeténél fogva üdvös tanácsokat ad, mint kell jövődőben az ily kiállításokat rendezni, hogy mind a tudománynak, mind a kertészeti ügynek minél több hasznot hajtsanak.

E végre, hogy egy szerencsésb lendületnek mélyebb alapját megvesse, nagy keretbe illeszti ezt be, midőn állítja, hogy a kertészeti társulatok igyekezetei addig czélt nem érnek, míg a kertészet iránt való szeretet a népben úgy, mint ezt p. o. Németország némely részeiben, Belgiumban, Hollandban s Angliában tapasztaljuk, el nem terjed; s ennek előkészítésére szükségesnek mondja, hogy „másféle nevelés adassék a családban s iskolában, mint a milyen nálunk divik. „Míg ez irányban“ — mint panaszképen fölhozza — „mísem javíttatik, míg a népiskolákban az ifjúság a körülmények szerint a növényművelés elemeivel meg nem ismerkedik, s a virágszaporítás legszükségesebb gyakorlati fogásaira nem oktattatik, míg ott csak munkagépeket, nem pedig gondolkodó munkásokat nevelnek, addig a kertészeti egyleteknek a kertészet emelésére irányult törekvései a kívánt czélt el nem érik.“¹

Csak dicsérni lehet FENZL-nek ez irányban is mutatózó érdeklődését és buzgólkodását; csakhogy az ő intését

¹ Die K. K. Gartenbaugesellschaft in Wien l. c. p. 140.

kellően kell megérteni és ildomos mérséklettel követni, mert ez ügyre nézve is egyelőre a „ne quid nimis“-t kell hangoztatnunk, valamint azon minden esetre nemes szándékból kelt sok egyéb indítványokra nézve is, melyek, ha elfogadtatnának, a népiskolának már most is nagyon széles keretjét még inkább kitágítanák, s a tantárgyaknak innen-onnan újra megtoldott nagy halmazával a tanítót szintűgy mint az iskolásokat elnyomná, az iskolának fő tárgyaiban való ellapulását, fölületességét eredményeznék.

Még nem ismertem valamely tudomány, művészet, iparág, ügyesség mezején többé-kevésbé előhaladt s azért lelkesülő entusiastát, ki a maga kedves tárgyának előismeretei betanításával boldogíttatni ne akarná az elemi iskolák falai közt fölserdülő jövő nemzedéket.

Pedig tudjuk, hogy már most is a népiskolai tananyagának nem kiterjesztéséről, hanem leszállításáról gondoskodnak kitűnő tanférfiak, városok és országos tanhatóságok.¹

Egyes országokban, egyes környékekben kiváló jelentőségű lehet a nép életére s anyagi gyarapodására a kertészetnek tágasb mértékben is fölkarolása a népiskolákban.

De hol a kertészet üzésének és jövedelmeztetésének különös föltételei hiányzanak a vidéken s a nép életében, hol más gyakorlati ügyességeknek bírása a körülmények által inkább parancsoltnak látszik: ott is egész nagy általánosságban, tehát minden országnak, minden vidéknek minden iskoláira nézve e tantárgy előadásának kötelessége talán káros is lehetne.

Hiszen a gazdasági ismereteknek terjesztése, különösen oly agriculturalis országban, milyen a mienk, sokkal fontosabbnak mutatkozik a köznép gyakorlati művelésére egyedül hivatott népiskolai működésben, mint a kertészetieké, s mégis maga a Közoktatásügyi minisztérium, midőn 1877-ki népiskolai tantervében a gazdasági és kertészeti ismereteket ugyan egyrészt erősen szorgalmazza, másrészt bizonyos mérsékletet követ, így szólván: „Oly vidékeken, hol inkább

¹ Budapest Főváros és a Közoktatásügyi minisztérium. L. Pesti Napló 1884. október 9. Reggeli kiadás.

iparral, mint mezei gazdálkodással foglalkoznak, túlsúly fektetendő az ipar tanítására.“

Figyelmet érdemel itt az is, hogy a népnek egész általánosságban mindenütt szükséges dolgokat, a melyekkel egész életében foglalkozik, játszva megtanulja a gyermek az élet iskolájában, míg másrésről az ily, bármily hasznos, tanulandóknak a népelet szükségére való tekintet nélkül kötelezővé tétele vagy mértéken fölül való kiterjesztése által az iskolában csak a később nem könnyen elsajátítható általános tantárgyaknak háttérbe szorításával neveltethetőnek a gyakorlati élet minden egyes ágaiba bevezetendő encyclopaedisták.

Pedig az encyclopaedistáknak és épen azért az encyclopaedistákká képező részletes tudományi neveltetésnek is lejárt az ideje. Irhatták valaha a Tostatusoknak sirjára:

„hic stupor est mundi, qui scibile discutit omne“;

de, mióta a tudományos művelődés roppant és rohamos haladásában az egyes tudományoknak is területi kerete túlon-túl szárnyalta a régibb kori összes tudásnak egész területi mezejét, azt lehet mondani, hogy már egyes tudományoknak sincsenek encyclopaedistái.¹

Hozzájárul még az is, hogy ha egyes tanítóknál szerencsés kivételt tehetni is, a néptanítók legnagyobb része, tekintve különben is a rendes iskolai tantárgyakra leginkább fordítandó előkészületi idejük szűkebb voltát,² lehetetlen, hogy megszerezze magának mind azon encyclopa-

¹ Hogy épen FENZL szaktudományánál maradjak ezen állításom megvilágításában: a növénytannak hatalmasai tudományuk vagy irodalmi működésük kimagasló részében oszlanak systematicusokra, növénytani anatomusokra, növénytani physiologusokra, chemicusokra, palaeontologokra, növénytani geographusokra, az alkalmazott növénytani különböző ágaiban jelezhetőkre stb. stb. stb. Sőt ezen elágazások közepett is a systematicusok majd mint a *Phanerogam*-okkal, majd mint a *Cryptogam*-okkal, sőt mint ezen növényországrészek egyes főbb rendjeivel vagy épen családjaival foglalkozók tűnnek ki tevékenységük korlátozott mezején, mint lichenologok, algologok, mycologok. „Compositen-männer,“ stb.

² Mely még socialis és javadalmozási állásuk által is sokféleképen föltételezve van.

dicus készséget, mely a sok tudományágban jeleskedők és buzgólkodók hasonló óhajainak teljesítésére szükséges volna.

Azonban mindezen észrevételeim csak általánosan az egész népoktatási apparátusra és valamennyi iskolákra nézve vannak téve, és semmikép sem akarják kizárni azt, hogy, a hol a helyi körülményeknél és a népelet irányánál fogva a kertészet s virágtermelés jövedelmező keresetággá vált vagy válhatik, ott az általános tanítói képzettségök keretén kívül még erre nézve is kitünőbbben képesített tanítók a kertészeti foglalkozásokra is terjedelmesebben elméletileg és gyakorlatilag bevezessék az oktatásukra bízott ifjúságot.

IV.

FENZL irodalmi munkásságának, melyet halála előtt egy évtizeddel zárt vala be, termékeit figyelmesen tanulmányozó szaktudósok egy hangon hirdetik róla a honi és külföldi növényalakok kitünő ismeretét, a rendszeres botanica irodalmában nagy jártasságát, gyakorlati észleleteiben éles szemét és kikészítési ügyességét, azoknak papírra tételében és állandósításában rajzolási jelességét, a leírásban a jellemző bélyegek mesteri kiemelését, a természetes növény-csoportok kikerekítését és a kétes illetőségű nemeknek a rendszerbe helyes beillesztését. Ezen összefoglaló működésben a hatalmas eszű ENDLICHER-rel egy sorba állítják őt.

De diesérik még benne azt, a mi más tekintetben is az írók legjelesbjei közé, sőt maga ENDLICHER fölé emelé őt. S ez a faji diagnosisok és leírások szabatosságában áll, hol a fajokat s válfajokat nagy elmeéllal csoportosítá és a faji egyének eltéréseire tájékoztató világot vete a synonymák kellő méltánylásával.

Hasonló élelméjű kritikával méltányolja vagy elítéli más növénytudósok nézeteit egyes fajok önállósága, igazoltsága, illetőleg hovatarozása iránt, és remek leírásokkal, az ingatag fajbélyegek elejtésével, biztos jellegek határozott kijelölésével világosságot hoz a zavarba, — helytelen fajokat sorra törül, és helyeseket fölállít, a nem megfelelő nemekbe vagy családokba beosztottakat megillető helyökre állítja.

Hogy tudományos nézeteinek megállapításában és nyilvánításában csak az igazság és valóság iránt benső érdeklődés és buzgalom s nem személyes hiúság vagy föltünési vágy vezette őt: elegendőkép tanúsította azon magaviseletével is, melylyel a SCHLEIDEN által hirdetett és általa úgy mint több más nevezetesebb tudós, névszerint ENDLICHER és REISSEK által is elfogadott ama nézet iránt vala, melynél fogva a *pollen*, a virágpor, a növények származási életében nem mint mi rendesen hívjuk, hím-por, hanem „nőtényező“ volna. — Ezen általa egy ideig táplált meggyőződésből magyarázhatók, — mint ő maga egy bizalmas embere DR. KANITZ¹ előtt is állítá, — ily kifejezései: „flores staminigeri“, „flores pistilligeri“.² De valamint egyideig tudományos érveléseknél fogva elfogadott ezen nézetét nyíltan kimondotta, úgy midőn később annak alaptalanságát belátta, ismét egész ingenuitással bevallotta előbbi hibáját, nevetve említvén, hogy míg a nagy ENDLICHER ama téves hiedelemmel halt meg, ő „noch erleben konnte, dass das eine grosse Täuschung war.“

A növényteni földrajz előbbvitelére nézve fölötte hasznosnak ismervén azon adatok összeállítását, melyek az egyes növényesaládoknak, azok nemeinek és fajainak általános elterjedtségét és egyes vidékekre való részletes eloszlását fölmutatják: már első irodalmi munkásságában ez irányú szolgálatot tett a növénytudománynak, midőn 1833-ban orvostudorságra készülve, erre szükséges fölavatási értekezésének tárgyaúl választá az *Alsineá*-kat, ezek családjának a természetes rendszer szerint való helyesebb osztályozását kitünő nemi diagnosisokkal adta és földrajzi viszonyait kimutatta, — de ezen tárgy keretének némi megszorításával csak a földszarki vidékre és az ó-világ evvel határos mérsékelt földövének egy részére nézve;³ míg az

¹ KANITZ in litt.

² p. o. FENZL Nova quaedam genera et species plantarum vascularium. Denkschriften d. math. naturw. Cl. der Akad. d. Wissensch. I. Bd. Wien 1850. p. 256. *Urticaceae*.

³ Versuch einer Darstellung der geographischen Verbreitungs- und Vertheilungs Verhältnisse der natürlichen Familie der Alsineen in der

egész tárgynak tűzetes kimerítését: a történeti bevezetést, a család valamennyi nemeinek, a fölállított új fajoknak jellegzését, az elterjedtség és a *Caryophyllineá*-k rendje legközelebb rokon családjaihoz való viszonyainak törvényeit, melyek kellő részletezéssel csak a valamennyi virányvidékek általános átnézetéből származtathatnak le, egy későbbi munkára hagyta, mely azonban soha napvilágot nem látott.

Dicsőíteni hazájának jeles fiait s lelkesült életrajzokban megkoszorúzni a virágos tudomány iránt tanusított lelkesedtségöket, annak művelésében s gazdagításában szerzett érdemeiket: hazafiúi érzetektől és szép tudománya szeretetétől eltelt szívének dolga, kedves földadata vala.

S e kitünők két legkitünőbbike gyanánt ünnepli KOTSCHY TÓDOR-t és SCHOTT HENRIK VILMOS-t. S ha a reájok vonatkozó iratairól bővebben megemlékezünk, szolgáljon az épen mondottakon kívül az is mentségünkre, hogy mindkettőnek magyar honunk florájára való nagy jelentősége is vala, mit bennök dicsőített.

Az egyik, mint mondám, KOTSCHY TÓDOR, a szegény sorsú, de tudományaért lángoló, hihetetlen erőlködésekre képes, vasalkatú növénytani utazó, ki csekély pénzkészlettel egy negyedvilág beutazására indulván, szüntelen szükség és önmegtagadások, hitelezőinek zaklatásai, fáradság és nélkülözések okozta makacs lázai, vad népeknél fenyegető életveszélyek között hatolt egy nagy ázsiai és három afrikai útjaiban Cyprustól kezdve a kisázsiai Taurus vidékeken keresztül Persiának tengerőbleig és egetverő havasaiig, valamint Afrikának egyiptomi tengerpartjaitól a dús aranyú Fazoglu és Kordofán tömjéntermő tartományaig; az ázsiai Elbrus hegyláncz tűzhányó óriását a 6500 méternyi magasságú Demavend havast minden európai utazók közt legelőször mászta meg, a ciliciai Taurusnak szintúgy mint a kék és fehér Nilus mosta Közép-Afrikának növénykincseit tárta föl százezerekre menő, jól szárított és pontos termőhelyjegyzésekkel ellátott példányokban. — E férfiú mi

Polarregion und einem Theile der gemässigten Zone der alten Welt. Von EDUARD FENZL Dr. der Medicin. Wien 1833. Ez vala az első orvos-tudori Dissertatio, mely a bécsi egyetemen német nyelven megjelent.

reánk nézve azért bir kiváló nevezetességgel, mert már 22 éves korában üres zsebbel, de tanulni és látni vágyástól telt lélekkel kiindulván, európai növénytani nagy útjaiba befoglalá a Bánságot és három izben Erdélyt virágos havasaival; — s ezeken szedett új és érdekes növényekkel gazdagítá Európa gyűjteményeit, a növényvilág tudományát, jeles szolgálatokat tevéen több rendbeli érdekes növénytani útleírásai és rendszeres munkái által is. Midőn pedig FENZL KOTSCHY-nak jeles tetteire és tudományos érdemeire magasztólag odamutat, egyszersmind tulajdon lelki nemességéről tanuskodó módon kiemeli, hogy mennyivel becsesebbek a világi dolgok során nyújtatni szokott, de KOTSCHY-ra soha nem háromlott kitüntetéseknel ama személyes kitünőségek, „melyeket“ — ezek FENZL szavai — „csak a tudomány adhat, s melyek annál értékesebbek, mert nem fáradság nélkül érdemeltetnek ki, mint sok mások, melyek csak a nagy tömeg szemeit kápráztatják, de a valódi érdekért lelkestülni képes szívet hidegen hagyják.“

Másik ünnepeltje a nagynevű Brazília-utazó és császári kertész SCHOTT HENRIK V. vala, kinek életét, ebben pedig magyar honunk florája körül is szerzett nagy érdemeit egy, a bécsi tudományos Akadémiában fölhangzott megemlékezésben szellemesen vázoló, dicsőítvén benne ama férfiút, ki már midőn a LEOPOLDINA OSZTRÁK FŐHERCEGASSZONY-t brazilai nászútjában kísérő expedícióval Rio-Janeiroba jutott, Braziliában négy évig gyűjté a még sok részében ismeretlen föld növényeit, később pedig mint schönbrunni udvari kerti Igazgató mind az általa különösen gyűjtött, művelt és tanulmányozott *Aroidéák* fölött írt volt fényes készülségű és kiállítású munkákat, mind kedves hazánkra nézve is nagy jelentőségű egyik művében, a NYMAN-nal és KOTSCHY-val együtt szerkesztett „*Analecta botanica*“-ban ismerteté Erdélynek általa meghatározott sok új növényeit. S e munka épen nem veszté nagy becsét az által, hogy az alapjául szolgáló és SCHOTT egész nagy növénygyűjteményével — az *Arum*-féléket kivéve — az én herbariumomba olvadt erdélyi növényeket később korunk egyik legeriticusabb botanicusa NEILREICH „Über SCHOTT's *Analecta bo*

tanica“ című munkájában¹ az én közvetítesemre megrostálván, SCHOTT-nak több új speciesét faji önállóságából leszállítá, mert SCHOTT még úgy is hazánk keleti florájának számos, ha nem is mindenkor faji jelentőségű, de bizonyára érdekes új alakjait hozta be a tudományba, honunk gyönyörű virányának ismertetéséhez nevezetesen hozzájárult.

S ha a növénytudomány most említett két bajnokának FENZL által való dicsőítését azért méltattuk nagyobb figyelemre, mert magyar floránk ismertetői között diszhelyet foglalnak el: tegyük ezt egy harmadik osztrák ünnepeltjére nézve is azért, mert FENZL-nek, mint már említettük, egyik növénytani vezére s a világ florája egyik legesodásb alakjának fölfedezője vala. Ez a FENZL ily értekezésében: „Berichte über einige der wichtigsten botanischen Ergebnisse der Bereisung der portugiesischen Colonie von Angola in Westafrika, in den Jahren 1850—60 durch H. Dr. FRIEDR. WELWITSCH“² ünnepelt DR. WELWITSCH FRIDRIK karinthiai születésű növénytudós, ki előbb Portugaliának virányát kutatá át, s ott egyetemi tanszékbe jutván, később új hazája, Portugalia kormányától afrikai gyarmataiba küldetett, azok természeti kincseinek megvizsgálására. Mely megbízatásában eljárva a forró övi Afrika délnyugati partján Loango, Congo, Angola és Benguela tartományoknak botanicus átkutatásával foglalkozott, s az öldöklő éghajlat mindennapi veszélyei, az út tömérdek nehézségei és a vad lakók támadásai közepett egyedül megedzett testalkatának és vasakarátának köszönheté, hogy kinos nélkülözések és sebfedte testének szenvedései között el nem veszvén, el nem csüggedvén, kitartó fáradozásainak gazdag jutalmát nagy jelentőségű tudományos fölfedezéseiben vette.

Ezek ugyan majd növény-földrajzi, majd növényalakotani tekintetben kiválóan értékesek, de a melyeknek

¹ Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien. Mathem. naturwiss. Classe. LVIII. Band, 1868. p. 552—574.

² Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Wien. Mathem. naturwiss. Classe. XLVIII. Band. 1. Abth. 1863. p. 104—114.

mégis koronáját a növények természetes rendszerében a tobzosokhoz legközelebb álló *Gnetaceá*-k családjának egyik csodaalkatú tagja képezi, t. i. a *Welwitschia mirabilis* Hook.¹ egy a földből csak pár lábnyira kiemelkedő törzsön elterült visszás kúpalakú, lapos fölületű, kétharmad egész két méternyi átmérőjű tömör faanyagú test, melynek egy kerek asztalhoz hasonlító s középen kissé bemélyedő föllapja körzetén két széles szalagalakú, később hosszában meghasadozó levél egymás ellenében nyúlik ki két egész hat méternyi hosszúságra, és szintazon körzethől nő ki a szétágazó rövid szárú virágzat, mely részint kisebb, azaz körülbelül egy centiméternyi hosszúságú, terméketlen, himnős, részint pedig nagyobb, t. i. körülbelül hét centiméternyi hosszúságú s a fenyőtobzokhoz hasonlító karminvörös, termékeny nőbarkából áll.

V.

De nem csak szaktudománya terén fejtett ki FENZL dicséretes szorgalmat egy egész munkás élet folyamán, hanem a hol különben is nagy tudományos czélok voltak elérendők, azok megközelítésének eszközeit — ha életkörébe estek — ritka erélyességgel fölkarolni el nem mulasztá. Így névszerint buzgólkodott azon tengeri expedítio létrejötte iránt, melyet a tudomány férfiai Németországból az osztrák-magyar monarchia hozzájárulásával a végre óhajtottak kiküldetni, hogy az indiai tengerben alkalmas hely kerestessék a csillagvizsgálatra nézve nagy jelentőségű esemény: a Venus bolygónak a Nap korongján 1875-ik évi decemberben való átmenete észlelésére. FENZL melegen érdeklődve ez ügy iránt, minden irányban tett lépései között nekem is, istápolásom kikérése végett, ismételve írt.²

¹ L. HOOKER On *Welwitschia*, a new Genus of *Gnetaceae*, Transactions of Linnean Society vol. XXIV. p. 1.

² Eme szép érdeklődésének erélyéről tanuskodjék egyik (1871. márczius 10-én) hozzám írt levelének következő töredéke: „Die Durchführung ist weder schwierig, noch besonders kostspielig, epochemachend aber für den Gesamtstaat und im höchsten Grade ehrenvoll für beide Reichtheile, wenn sie durch ein gegenseitiges Übereinkom-

Ama körülmény, hogy több nehézség miatt az osztrák és magyar kormánynak anyagi hozzájárulása a vállalat támogatásához nem volt elérhető: FENZL ez ügyi fáradozásainak érdemét el nem halványítja.

VI.

Valamint tudományos fölfogásában, úgy a mindennapi életben és a társadalmi állapotoknak méltánylásában nyílt szemű, elfogulatlan, nyugodt észlelésű, helyes ítéletű bírálónak tanusítá magát mindenkor. Minden jelességet és hiányokat eszesen fölismert, a bármely irányban mutakozó

men der beiden Unterrichts-Ministerien zu Stande käme. Jedenfalls dürfte die Wissenschaft besser fahren, wenn die Lösung dieser Aufgabe einem Corps wissenschaftlich durchgebildeter Männer allein in die Hand gelegt würde, als wenn ein Militär-Kommando ersteres dirigirt und beeinflusst. Facta loquuntur, nicht blos bei uns, sondern all' überall! Aber auch weit billiger wird man im ersteren Falle fahren, mindestens mit demselben Kostenbetrag (70,000 Guld. Ö. W.) weit mehr leisten. Es könnten vor Allem mehr wissenschaftliche Personen, so Vertreter der Botanik, Zoologie, Geologie und Physik mitgenommen werden, als im anderen Falle. Ungarn soll sein Contingent dazu stellen.... DR. NEUMAYER vormaliger Director der Sternwarte in Melbourne und neuest designirter Leiter des neu kreirten Marine-Institutes in Hamburg würde die Seele des ganzen Unternehmens sein. NEUMAYER ist nicht nur allein ein durch seine astronomischen Arbeiten und seine unter den furchtbarsten Beschwerden zu obigen Zwecken erfolgreich unternommene Reise ins Innere von Australien allgemein hochgeachteter Gelehrter, sondern ein eben so gründlich geschulter und erfahrener Seemann der den Dienst zur See vom gemeinen Matrosen, Steuermann bis zum Capitain auf seinen wiederholten Weltumsegelungen praktisch durchgemacht und durch sein entschiedenes Eingreifen in den entscheidenden Momenten wiederholt Schiff und Mannschaft vom sicheren Untergang gerettet hat. Dazu kommt noch, dass er nichts in Oesterreich zu suchen beabsichtigt, geradezu mit der zu übernehmenden Aufgabe ein grosses, persönliches Opfer bringt, — aber einen Ehrenpunkt dareinsetzte, Oesterreich den Ruhm zu vindiciren, eine so wichtige, wissenschaftliche Aufgabe zuerst aufgegriffen und die Mittel zu ihrer Lösung geboten zu haben. NEUMAYER befindet sich gegenwärtig hier und wird in einigen Tagen in dieser Angelegenheit nach Pest reisen. Im Vertrauen auf die mir mehr als zur Genüge bekannten Gesinnungen gegen mich und Ihren hundertfach bewährten Eifer für die Wissenschaft habe ich mir erlaubt ihn und seine Angelegenheit Ihrem gnädigen Wohlwollen wärmstens zu empfehlen.“

ferdeségeket elmés csipősséggel, valódi sal atticummal szeretne megróni. Bizalmat mutató, bizalmat keltő közeledése, mindenki iránt tanúsított szívjósága, oktatási, szolgálati készsége a vele érintkezőnek szívét az első percekben megnyerték.

De határozott nézeteinek és meggyőződésének — minden kiváló udvariassága mellett — éles kifejezést is tudott adni.

A mi magyarázatát találja az egyik főtulajdonát képező őszinteségében és igazságszeretetében.

FENZL a jelességek, a tekintélyek, a hatalom tisztelője vala. De becsületességgel. S azért nem hiányzott az igaz szó ajkán, ha helytelenségek állottak a személyes kitünőség vagy társadalmi magasság régióiból is elébe.

Dicsérte ő az igazat, a nemest, a jót érdem szerint. De nem túlságoskodva. S helyesen, mert a túláradozó s azért nem igaz dicséret valamint már önmagában rosszalando, úgy többnyire az önszeretet vakító erejénél fogva károsan hat a dicsértekre. S ha mégis talán néha az alárendeltek fölött kimondva ezeknek buzdításul szolgál, hogy bensőleg megszágyenülve a multa helytelenül osztott dicséretnek a jövőre megfelelni igyekezzenek: úgy a hizelegve megdicsért szellemi vagy társadalmi hatalmasokra csak vészesen hathat, úgymint kik működésöknek jelentőségét annak egész terjedelmes hatási körében fölsírnai képesek nem lévén, a dicséretben önnön érdemességök hü képét hajlandók tekinteni, és valódi értékek túlbecslésében elszédülnek. Ezekkel szemben tehát kétszeres érdem az igazmondás.

Mint muzeumi Igazgató ezen főhivatalánál fogva az udvari körökben látta előjáróit. De jóllehet kötelelességszerűen hódolt ezeknek: az igaz szót nem hallgatta el előttök sem. Nem, hogy egy esetet idézzünk, akkor, midőn SCHOTT HENRIK-nek halála után híre járt, hogy az ő nagy tudományos czélokot szemmel tartó igazgatása alatt kitünő jelentőségűvé vált schönbrunni udvari kert jövőre nem annyira tudományos, mint inkább diszkertészeti jelességű kezekre fog bízni. Nemes őszinteséggel hangoztatta ő az osztrákok szellemi életének kiváló jelességeit tagjaikép tisztelő bécsi Akadémia előtt széles társadalmi

körökben visszhangzó ily apostrophéját: „SCHOTT-ban Schönbrunn kertjei elvesztik ősrégi tudományos híróknek terem-tőjét és föntartóját... Vajha ne feledjék azok, kik a császári bőkezűség ezen esodaszerű teremtményének fényét megőrizni hivatvák, hogy Schönbrunn kertjei nem egyedül virágkin-cseiknek bősége, hanem mindenek fölött a bennök mindenütt uralkodó tudományos szellem által nyerték el egykoron az első helyet Európa minden udvari kertjei között... Ha a fölséges Udvar féltékenyen őrzi dicsőségét és fényét ház-tartásának minden ágában: őrizze meg azt ama helyen is, és erre nézve se engedje magát kisebb Udvarok által háttérbe szoríttatni.“¹

S mit az élőkkel szemben tett: azt követendőnek tar-totta az elhalt jelesekkal szemben is. Jelzett igazságérzete nem engedé neki, hogy tisztelete méltó tárgyainál, a tuda-mányos köröknek általa akademiailag vagy különben di-csőített jeleseinél elhallgassa emberi örökségök azon részét, mely a napnak feltjaikép a legkitünőbbeknél is mutatkozó árnyoldalokban állt elébe, midőn sirjaik fölött méltányolta tudományos, társadalmi és ethikai kitünőségeket... A „de mortuis nil nisi bene“ elvnek helyes korlátozásával azon jók között, miket hangoztathatott, oda mutatott a kiválóan előtérbe lépő tökéletlenségeikre is, ha s a mennyiben ezek méltánylandó jellemöknek szükséges megvilágításához tar-toztak. És helyesen, mert mint egy képnek természetlűsé-gét csak emelik a fénypontoknak kidomborítására szolgáló árnyékvonások, s a legmesteriebben festett fényességek a sötét vonások nélkül természetellenesen hűtlenekké fanya-rodnak: úgy az emberi természeténél fogva tökéletlen bár-mily kitünő személyiségnek fényes tulajdonait hatalmasan kiemelik az életén keresztül a jó és rossz között nemesen vívott harcra mutató — s a jobb tulajdonoknak a rosszabbak fölött nyert győzelmét jelző árnyékvonások.

A mondottaknak értelmében dicsőíti ugyan FENZL a nagy tudományosságú és nem csekélyebb munkásságú SCHOTT HENRIK jelességét, de a hitelt érdemlő történetiró

¹ H. W. SCHOTT. Eine Lebensskizze desselben. Von DR. E. FENZL. Wien 1865. p. 128.

igazságszeretetével nem hallgatja el emez „erélyes, könnyen fölingerelhető és megsérthető, de különben kitünő férfiú jellemének keménységét“ sem, melyet azonban túlszigorú nevelésétől, ifjúkori kedvezőtlen viszonyaitól, későbbi hivatali kellemetlenségeitől és sok évi mindinkább nevedő betegeskedésétől származtat.

Igy KOTSCHY-nak bámulatos kitartását világútjainban, gyűjtési vágyát és ügyességét, jószívűségét és szerénységét hirdetvén, egyszersmind történetírói őszinteséggel fölemlíti ifjúkori tudományos készültségét, — mint a ki „életének nagy mozgékonyágánál fogva ifjúságában rá nem ért, hogy későbbi munkásságának széles tudományos alapot szerezzen, később már bátorsága sem volt pótolni a hiányokat s a tudomány aknáiba lemélyedni.“ Kinek azonfölül „élete az öncsalódások és kiábrándulások szakadatlan láncolatává fűződött, mert féktelen képzelődésétől elragadtatva, kitűzött föladatai megoldásának nehézségeit csekélybe vette. És mert fáradságainak, nemesen hozott áldozatainak teljes öntudatával volt, túlértékenny lőn mások észrevételei és nézeteit megrovó figyelmeztetései iránt, félékenyebb és tartózkodóbb tervei közlésében még tájékozottabb barátjai előtt is, gyanakodóbb tanácsaik irányában, mert a megrovásokat irigységből vagy magánérdekből származottaknak hívé, s jobbakat tanácsló barátjaiban titkos ellenségeket vélt látni“¹.

De midőn így tisztelete tárgyaiban sem mulasztá el a dicsőített jeles tulajdonok mellett a nemes kritikára kihívó és följogosító napfoltokat becsületes őszinteséggel és mégis udvarias kimélettel érinteni, tudott ő másképen is szólni, ha a keményebb szó helyén vala, — tudta értéktelen pöffeszkedés vagy tolakodó szerénytelenség által keltett benső fölindulását megfelelő erős szavakban nyilvánítani.

Álljon itt egy hirhedt író fölött 1877-iki októberi sorai-
ban mondott következő ítélete:

„Ezen férfiú, ki (az általa föllállított) *Rubus*-fajokkal
süldisznókép tüskésedik (starrrt von *Rubusen* wie ein Igel),

¹ THEODOR KOTSCHY. Eine Lebenskizze. Schriften d. Wien. Akad. der Wissensch. Feierliche Sitzung. 1867. p. 204.

úgy látszik, megszünt publicatioíval, a miért a tudomány iránta csak hálára lehet lekötelezve.“

S ismét egy, a külföldön gyönyörű ivnagságú festett táblákkal kiadni kezdett nagyszerű külsőségű és drága munkáról, melyet — mert a császári muzeumban hiányzott — használatra könyvtárámból kölcsönze ki, nem csekélyebb csipősséggel nyilatkozik, ezeket mondva:

„Ezen furesa munkát reménylem nemsokára visszaküldhetni. Kár a pénzért, melybe került. A tudománynak édeskeveset használt.“ (1877. szept. 9-ki levelében.)

Szólt pedig így azon FENZL, a ki tudta méltányolni és nyilvános dicsőségben részesíteni a valódi értéket, a nem csak már kifejtett tudományos jelességet, hanem a fejlődőt is, és a ki kész volt sokoldalú elfoglaltsága közepett szíves fáradozással megfelelő kijavításra megjelezni gyakran gyarló munkálatokat is, ha életre való dolgot talált bennök.

S ha néha talán mégis megtörtént rajta, hogy, (mit ismét nekem elhallgatnom nem szabad,) meggyőződésének lelke szokott hevével erősebb kifejezést adva, általánosabban mondta ki mások fölött rosszalását, mint ez a méltányosság-nak megfelelt volna: ez egyrészről a „*quavis suos patitur manes*“ igazmondát szerint a minden ember hibázhatóságában találja magyarázatát, más részről minden nemesért buzgó lelkének annál engedelkenyebben rovassék föl, mivel-hogy ily keményebb kifejezésekkel is csak jót akart elérni, s erősebb ítéletét ő maga is a dolog bővebb kimagyarázásánál kétségkívül nemes méltányossággal legyengítette volna. Ide soroznám azon szavait, melyekkel a „*die K. K. Gartenbau-Gesellschaft in Wien*“ című értekezésében¹ az épen nevezett társulat létrejöttének és megerősödésének akadályai között főlemlíti a mostani nemzedéknek nemes czélok iránt való így jellemzett közönyösségét: „*Sind doch derjenigen, welche sich in unseren Tagen noch für einen edlen Zweck zu begeistern im Stande sind, so wenige, und so viele der Anderen, welche keine andere Triebfeder des Wollens und Handelns kennen, als schnöde Habsucht und nichtige Eitelkeit!*“

¹ Lásd: Oester. Revue 1867. 9. Heft p. 121—142.

VII.

Kiben annyi ész- és szívbeli jeles tulajdonok nemes jellemmel és fáradhatatlan munkássággal egyesültek, mint azt FENZL-ünkben láttuk: arra nézve nem maradhatott el legtagasb körökben a jól kiérdemlett elismerés sem. Legmeltóbban részesült igenis ama nagy megtiszteltetésekben, melyek őt a növények ritka elmeélő vizsgálóját és leíróját, a „Botanices egregius cultor“-t, (mint Host dicsőíté őt „Flora Austriaca“ című jeles munkájában,) érték, midőn neve a növénytan rendszerében egy *Myrtacea*-nemhez (*Fenzlia*) ENDLICHER által 1834-ben fűzve és több növénytudós által számos növényfajoknak adva megörökítettett.

De vetélkedtek a szaktudósokkal fejedelmek is, kormányok és társaságok, mind honában, mind külföldön, hogy jelességét mindegyik a maga módja szerint kitüntesse.

Főlséges Császári és Királyi Urunk őt előbb kormánytanácsosi (Regierungs-rath) rangra emelé, midőn pedig 1878-ban életének 70-ik évét bevégezvén, az osztrák egyetemek tanáraitra nézve főnálló törvény szerint nyugdíjaztatott: érdemteljes működése elismeréseül császári udvari tanácsosi címmel ruházta föl. Brazília császártól nyerte FENZL a Krisztus-rendet, az orosz czártól a II-dik osztályú Sz. Anna-rendet, a szintoly tudománykedvelő mint szerencsétlen MIKSA Mexicói Császártól a Guadeloupe-rend tiszti jelvényét, az Olasz Királytól az Olasz Korona rendjének középkeresztjét, a Belgák Királyától pedig Lipót-rendjét.

Hetvenedik születésnapját fényesen ülték meg száznál több hivataltársai, Európának botanica-tanárai, egy fényképeket tartalmazó albumot¹ nyujtván át neki, mely alkalommal MARILAUNI LOVAG KERNER ANTAL és DR. WIESNER J. tanárok ünneplő iratokkal igyekeztek őt szintűgy megtisztelni, mint ezt üdvözlleteikkel tévék 70-ik életévének betöl-

¹ „Unter den vielen Beweisen herzlicher Theilnahme, die mir bei dieser Gelegenheit zu Theil wurden, überraschte mich keine so absolut, als die Überreichung eines prachtvoll ausgestatteten Albums mit den Photographien von mehr als 100 Fach- und Amtsgenossen aus ganz Europa, von welchen ich mindestens 80—90 persönlich zu kennen das Glück habe.“ — 1877-iki márczius 13-án hozzám írt levelében.

tésekor az öt tagjukúl bíró tudós társulatok és egyletek.— A bécsi egyetem végre öt, mint számos évek során jeles tanárát és ritka díszét, nem csak nagy emlékezetekben, hanem arcképben is akarván megőrizni, ezt az oktatásügyi minisztérium beegyeztetésével Berger János jeles festő által elkészíttette, s az új egyetemi épület díszítésére fordította.

Végül halljuk meg tudós életirójától Dr. H. W. REICHARDT-tól fölszámálva ¹ mindazon akadémiákat, társulatokat és egyleteket, melyek FENZL iránt hódolatukat tanúsítandók, öt tagjaik közé sorozák.

Névszerint megválaszták öt:

Tiszteletbeli tagúl: a Bécsi K. K. Gartenbau-Gesellschaft, — Academia Panormitana scientiarum ac literarum, — Gesellschaft der naturforschenden Freunde Berlinben, — Császári Orosz Kertész-Társulat Sz.-Pétervárott, — Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur Boroszlóban, — „Isis“ és „Agricola“ czimű természettudományi társulatok Drezdában, — Gartenbau-Gesellschaft Grätzban, — Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues Brünnben, — Apotheker-Verein Bécsben, — Naturhistorischer Verein „Lotos“ Prágában, — Naturwissenschaftlicher Verein Grätzban, — Naturforschender Verein Brünnben, — Naturwissenschaftlicher Verein der bayerischen Pfalz „Pollichia“, — Naturhistorischer Verein Augsburgban, — a Toscanai, Drezdai, Würzburgi, Hamburgi, Badeni, Mödlingi kertész-egyletek stb.

Valóságos tagúl: a bécsi Kais. Akademie der Wissenschaften, — a németországi Kais. Leopoldinisch-Carolinische deutsche Akademie, — a bécsi K. k. zoologisch-botanische Gesellschaft, — K. k. geographische Gesellschaft, — és K. k. Gesellschaft der Aerzte, — a Csász. Orosz természetvizsgálók társulata Moszkvában, — Grossherzogl. sächsische Gesellschaft für Mineralogie Jenában, — Naturforschende Gesellschaft Bambergben, — Siebenbürgischer Verein für Landeskunde.

¹ EDUARD FENZL Eine Lebensskizze von Dr. H. W. REICHARDT. (Almanach der kais. Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1880.)

Külső tagúl: a Magyar Tudományos Akadémia, — Linnean Society Londonban, — Svenska Trädjards Förenin-gen Stockholmban.

Levelező tagúl: a paduai és nápolyi Akadémia, — K. k. Geologische Reichsanstalt Bécsben, — Kön. baye-rische botanische Gesellschaft Regensburgban, — Kön. ba-yerische Gartenbau-Gesellschaft Münchenben, — Oberlau-sitzische Gesellschaft der Wissenschaften Görlitzben, — Physikalisch-medicinische Gesellschaft Erlangenben, — So-ciété des sciences naturelles Cherbourgban, — Société royale de botanique de Belgique, — Société phytologique d'Anvers, — Boston Society of Natural History, — Természettudo-mányi társulat Sta. Fé de Bogotában, — Naturforschender Verein des Harzes Eislebenben.

A társas viszonyokban is sok nagyrabecsúlással talál-kozott: nagy baráti sereg környezte, szerette és tisztelte őt. Nem is csoda, hogy kire szép tulajdonai és ezekből kiépülő érdemei a hatalomban levőknek és fényes testületeknek megtisztelő figyelmét és jóakarátát fordították: annak ugyan-azon kedves tulajdonai a közéletben és társas körökben is pártfogást, kedveltséget és hozzásimulást vívtak ki. Mint a külföldnek különösen az ő szaktudománya körében mű-ködő tudós férfiai, kik őt vagy európai útjain ismerni ta-nulták, vagy Bécsben fölkeresték, vagy műveiből és híréből méltányolták, nevét előttünk is, ha körükbe jutottunk, csak tisztelettel emlegették: úgy tettek Bécs tudományos körei szüntelen, minthogy ezekben kedvesen látott társ és jóbarát vala az érdemes, nyájas férfiú. Az osztrák növénytani tuda-mányosság egyik coryphaeusánál BÁRÓ JACQUINNÁL, kinek szerencsés tanítványa vala, igyekezetével és szép előmene-telével már fiatal korában ki tudta nyerni, hogy a Bécsben megjelenő külföldi tudósoktól látogatott háza körében szí-vesen látott vendég legyen; s hasonlóan Bécsnek majdnem valamennyi, Osztrák- s Magyarhonnak számos mind öregebb, mind egykorú tudósai barátságuk tanusításával tisztelték meg őt. — Az újkori botanica, de az egyéb tudományok jeleseinek ismerői előtt is eleget mondunk, ha FENZL jó-akarói és barátjai közül csak a következők említettnek föl

általunk : Host császári házi orvos és a „Flora Austriaca“ hírneves írója, TRATTINICK a császári botanicus muzeum őre, POHL a braziliai utazó, WELWITSCH délnyugati Afrikának híres kutatója, NEILREICH Bécs környékének és Alsó-Austriának ritka elmeélű classicus flora-írója, (ki a magyar, erdélyi és horvát flora anyagát is nagy kritikai hivatottsággal vizsgálta és jeles munkákban tisztázta,) SCHOTT HENRIK a híres Aroideolog, Erdély ritkább növényeinek kutatója, több erdélyi növényfajnak szerzője, a salzburgi SAUTER ANTAL, a paviai GAROVAGLIO, az *Alga*-világnak szintoly jeles ismerője mint nagynevű helmintholog DIESING, ENDLICHER, UNGER, RUPRECHT, ROCHEL, HEUFFEL, DORNER, BEER, TOMMASINI, PITTONI, DESCHMANN, HILLEBRAND, LOVAG ENDERES, LOVAG KÖCHEL, TRAUNSTEINER, HÖLZEL, DOLLINER, legifjabbkori barátja LORENZ később wienerneustadti orvos, kinek tudori dissertációjához : „De territorio Kremsensi“ FENZL a növénytani adatokat szolgáltatta, SIMONY a földrajzíró, MAYERHOFER, REISSECK, KERNER, JANKA stb. stb. Ezek voltak azok, kik többé-kevesbbé szorosabb barátságban levén vele, elegendőképen tanuskodnak azon tudományos élő Athenaeumról, melynek levegőjében élt és működött kedves tudósunk.

S a ki így az öt korban megelőző vagy kísérő jeles növénytani tudósoknak kegyét, jóakarátát, barátságát kiérdemelni tudta : ahhoz a kiváló jelesség által kivívott, a vett szellemi jótéteményekért hálás hódolat csatolta az ifjabb tudós nemzedék nagyját apraját, a monarchiának az utolsó évtizedekben majdnem minden jelesb fiatal botanicusát, a PEYRITSCH-eket, WAWRA-kat, REICHARDT-okat, KANITZ-okat stb. úgymint kik a kedves mesternek vagy tetteg, vagy szellemben lábainál ülven, merítettek oktatásaiból, irataiból a virágos tudomány iránt való lelkesedést és gyűjtötték azon szellemi kincseket, melyek e tudomány terén szintén úgy gazdagítják az elmét, mint földerítik a kedélyt, s a léleknek még az ősz fiúrtók alatt is föntartják vidámságát, ifjúságát.

Mert ha tanári előadásai szélesebb körben mozogva a rendszerileg előadandó egész tárgyat mindig nem is merítették ki, de fésztelen mozgású tanítása érdekes részletek által vonzóvá téve, az öntevékenységet mulatva okta-

tott tanítványaiban fölkelteni s kétszeresen hasznossá tenni, a tanítványsereg eszme és kedélyéletét hozzá szorosabban fűzni tudta.

VIII.

Ily embernek soha nem kellene meghalni; de „statutum est, omnibus hominibus semel mori“, mondja a neki is szólott örök igazság! Már hatvanas éveinek második felében gyakrabban panaszkodott gyengülő emlékező tehetsége miatt; így midőn egy fűvészkerthi sétánk közben egy föltűnő növény nevét kértem tőle, szokott élénk módorával mindkét fülét befogva mondá az exact növényismerete miatt mindig megbámult tudós: „fragen Sie mich nur nicht um Pflanzennamen, ich würde Ihnen nunmehr vielleicht nicht einmal *Taraxacum officinale* nennen können.“ De majd keserőbb panaszokkal állt elélem 1878-ik évi leveleinek egyikében (február 26-ról) egészsége és ereje hanyatlásáról így írván: „A plexus solaris . . . ideg bántalma . . . minden legkisebb szellemi munkát nehezít, a nélkül, hogy étvágyam s álmom zavartatnék. Fejemnek szünni nem akaró szédülési elfogultsága vértolulás nélkül és egy kínos szórakozottság végre kényszerítetek orvosi tanácsért folyamodni.“ — Azonban így sem nyerheté drága egészségét vissza; sőt ugyanazon év május havában a balszemének világát, valamint emlékező tehetségét fogyasztó szélhűdés érzékenyen sujtotta. Hiába keresett Gastein üde levegőjében könnyebbiséget, nem talált; sőt öregbedő baja ugyanazon év vége fele maga a csász. kir. udvari növénygyűjtemény igazgatói állomásáról is lemondani kényszeríté. — Szintén sikertelen vala az 1879-ki év nyarán a felső-ausztriai Ebensee kies vidékén gyógyulási reménynyel való tartózkodása. Állapota napról-napra rosszabbult, oly annyira, hogy kevéssel Bécsbe való visszatérése után szeptember 29-én a jeles férfiú egy újabb szélhűdés folytán nemesen munkás életét bevégezte.

Siratták — számtalan tisztelőin s barátain kívül — a derék férjet, a példás családapát a vele egy zavartalanul boldog családi életben 42 évig élt hozzá méltó — mert

minden női erényekben gazdag — neje született KNOLL JOSEFINA és szeretett gyermekei, a szív- és ház-körét élénkített két diszes leánya, kiknek egyike HERMINA DR. TSCHERMÁK GUSZTÁV, udvari tanácsos, egyetemi tanárnak, a másik ADELINDE DR. WEISS EDE udvari tanácsos, egyetemi tanár s a császári csillagvizsgáló intézet igazgatójának neje, két európaszerte ismert tudóst boldogítanak.

IX.

FENZL életét vázolván, igyekeztem munkásságának is rajzát adni. De legjobban teszik ezt maguk munkáinak csak ezímei is, melyek sokoldalú tudományos foglalkozásának szép képét nyújtják. Osszeállítottam azokat, a művek megjelenésének éveit, használván (a szorgalmas átnézésökből szerzett adataimon kívül) DR. REICHARDT és DR. KANITZ jeles életirati műveit, melyekkel az általok méltán tisztelt FENZL-nek maradandó emléket állítottak.

Munkáinak ezímei a következők:

Versuch einer Darstellung der geographischen Verbreitungs- und Vertheilungs-Verhältnisse der natürlichen Familie der Alsineen in der Polarregion und einem Theile der gemässigten Zone der alten Welt. Wien 1833. A doctori diploma elnyerésére készült értekezés.

Schiedea, *Brachystemma* és *Odontostemma*-nemek. ENDLICHER „Atacta botanica“ művében. Bécs 1883.

Sertum Cabulicum. Enumeratio plantarum, quas in itinere inter Dera-Ghazee-Khan et Kabul mensibus Majo et Junio 1833. collegit DR. MARTIN. HOLIGBERGER. Auctoribus STEPHANO ENDLICHER et EDUARDO FENZL. Fasc. I. Vin-dobonae 1836. p. 8. Tab. 4. in 8°. (Folytatása nem jelent meg.) FENZL-től van benne *Silene Honigbergeri* és *Scabiosa Olivieri* leírása és rajza. (DR. HONIGBERGER MÁRTON BRASSÓBAN 1795-ben született hazánkfia, Lahore Sultánjának Maharadscha Rundsit Singnek házi orvosa, onnan többször haza látogatott, s 1869-ben Brassóban meghalt. Munkája: Früchte aus dem Morgenlande. Wien 1851.)

Acanthophyllum C. A. MEYER. Eine neue Pflanzengattung aus der Ordnung der *Sileneen*, näher erläutert und

begleitet von einer Charakteristik sämtlicher Gattungen der *Alsineen*. (Annal. des Wien. Mus. der N. G. I. 1836. pag. 23.)

Monographie der *Mollugineen* und *Steudelieen*, zweier Unterabtheilungen der Familie der *Portulaceen*. 1. Artikel. (U. o. I. 1836. p. 337.)

A *Cyperaceák*, *Chenopodiaceák*, *Amarantaceák*, *Polygoneák*, *Mesembryanthemaceák*, *Portulacaceák*, *Caryophyllaceák*, *Phytolaccaceák*. ENDLICHER „Genera Plantarum“-ban. Bécs. 1836—1840.)

A *Rhamneák*, *Portulacaceák*, *Ficoideák*, *Haloragaceák* és *Loranthaceák* a BENTHAM és ENDLICHER-rel együtt kiadott ily műben: „Enumeratio plantarum, quas . . . in Nova Hollandia collegit CAROLUS LIBER BARO DE HÜGEL.“ Bécs. 1837.

Über den Bau der *Cucurbitaceen*frucht. (Flora XXI, II. 1838. p. 427.)

Kochia salsoloides, *Crossopteryx Kotschyana*, *Conomitra linearis*, *Irlbachia Bonplandiana*, *Diplochonium sesuvioides*, *Ancistrostigma cypseloides*, *Monocosmia corrigioloides*, *Silene thysanodes*, *Semonvillea fenestrata*, *Limeum telephoides* és *Gisekia Miltus* leírása ENDLICHER-rel kiadott ily művében: „Novarum stirpium decades. Editae a Musaeo Caesareo Palatino Vindobonensi.“ Bécs. 1839.

Beitrag zur Charakteristik sämtlicher Abtheilungen der *Gnaphalieen* DE CANDOLLES nebst einer Synopsis aller zur restituirten Gattung *Ifloga* CASSINI's gehörigen Arten. (Flora XXII, II. 1839. p. 705.)

Monographie der *Mollugineen* und *Steudelieen* zweier Unterabtheilungen der Familie der *Portulaceen* 2. Artikel. (Annal. d. Wien. Mus. d. N. G. II. 1840. p. 243.)

Darstellung und Erläuterung vier minder bekannter Pflanzengattungen (*Carpodetus* FORST., *Anisadenia* WALL., *Cevallia* LAG., *Rhigozum* BURCH., = *Rhizogum* REICHENB.) Gefolgt von einer Abhandlung über die Placentation der ächten und einer Kritik der zweifelhaften *Bignoniaceen*. (Denkschrift d. bot. Ges. zu Regensburg III. 1841. p. 1.)

Die Gattung *Tetradiclis* STEVEN und ihre Stellung im natürlichen Systeme. (Linnaea XV. 1841. p. 289.)

Pugillus plantarum novarum Syriae et Tauri occidentalis. Bécs 1842. Ezen művében szintűgy mint annak ily cz. kiadásában: „Illustrationes et descriptiones plantarum novarum Syriae et Tauri occidentalis“ (RUSSEGGERT útleirása függelékében) „Stuttgart 1843.“ a RUSSEGGERT afrikai és kisázsiai bányászati útjában kísérő KOTSCHY által szedett növényeket írja le.

A *Gypsophila*-nem az *Alsineák*, *Paronychieák*, *Portulacaceák*, *Phytolaccaceák*, *Salsolaceák* és *Amarantaceák* LEDEBOUR „Flora rossica“ munkájában I, II, III. Stuttgart 1842—1851.

Plantarum generum et specierum novarum decas prima. (Flora XXVI. I. 1843. p. 389.)

Umbelliferarum genera nova et species. (U. o. XXVI. II. p. 457.)

Pemptas stirpium novarum Capensium. (Linnaea XVIII. 1843. p. 323.)

Habrosia: Eine neue Gattung der *Sclerantheen*. (Bot. Zeitung von SCHLECHTENDAL und MOHL I. 1843. p. 231.)

Ankyropetalum: Eine neue Gattung der *Sileneen*. (U. o. I. p. 393.)

Über die bisher ihrer Stellung im natürlichen Systeme nach zweifelhafte Gattung *Oxera*. (Amtl. Ber. über die 21. Versamml. deutscher Naturf. und Aerzte zu Gratz im September 1843. p. 148.)

Über eine neue *Crescenticen* Gattung. (*Sotor aethiopum*.) (U. o. p. 166.)

BÁRÓ JACQUIN JÓZSEF FERENCZ-nek „Eclogae plantarum rariorum aut minus cognitarum“ cz. munkája 2. kötetét és „Eclogae Graminum rariorum aut minus cognitorum“ czímű művét a szerző halála után adta ki FENZL. Bécs 1844.

Aufzählung mehrerer neuer aethiopischer Pflanzengattungen und Arten. (Flora XXVII. I. 1844. p. 309.)

Alsineae Samoedorum Cisuralensium. (RUPRECHT: „Beiträge zur Pflanzenk. des russischen Reiches“ cz. művében. (II. Sz.-Pétervár 1845.)

Über monströse Blütenbildungen von *Rosa centifolia*.

(Schriften d. k. Akad. d. Wissensch. Sitzungsbericht. III. 1848. p. 155.)

Arctocalyx, eine neue *Gesneraceen*-Gattung. (U. ott Denkschriften I. 1849. p. 177.)

Nova quaedam genera et species plantarum vascularium. (U. o. Denkschriften I. 1849. p. 253.)

Commissionsbericht über die botanische Erforschung des Königreiches Bayern und Vorschläge zu einer ähnlichen Österreichs. UNGERREL együtt irta FENZL. (U. o. Sitzungsber. V. 1850. p. 210.)

Az *Umbelliferák*. ENDLICHER „Genera plantarum“ munkájának V. függeléke. Bécs 1850.

Über die Blüthezeit der *Paulownia imperialis*. (Schriften d. k. Wien. Akad. d. Wissensch. Sitzungsbericht. VI. 1851. p. 551.)

Beitrag zur näheren Kenntniss des Formenkreises einiger inländischer *Leucanthemum*- und *Pyrethrum*-Arten. (Verhandl. d. zool. bot. Gesch. III. 1853. p. 231.)

Berichte über die von Herrn DR. CONSTANTIN REITZ auf einer Reise von Chartum nach Gondar gesammelten geographisch-statistischen Notizen. (Schriften d. k. Wien. Akad. d. Wissensch. Denkschr. VIII. 1855. p. 1.)

Cyperus Jacquini, *C. proluxus* und *Conostemum Montevidense*; ein Beitrag zur näheren Kenntniss des relativen Werthes der Differential-Characteres der Arten der Gattung *Cyperus*. (U. o. Denkschriften VIII. 1855. p. 230.)

Bericht über DR. JOS. LORENZ's Abhandlung, betitelt: Die Stratonomie von Aegagropila Sauteri, melyben *Aegagropila Sauteri* nevű, a Salzburg vidéki „Zeller-See“-ben észlelt s különböző nagyságú nemez-golyókká kúszálódó, igen érdekes, sajátserű moszatnak alak- és élettani jelenségeit és törvényeit ismerteti LORENZ főnn idézett czímű értekezése után. (U. o. Sitzungsber. XVII. 1855. p. 254.)

Müncheneri főbányatanácsos C. W. GÜMBEL-nek a bécsi Akadémiához beküldött és egy új festő zuzmóról a „*Lecanora ventosa* ACH.“-ról szóló, ily czímű: „Mittheilungen über die neue Färberflechte *Lecanora ventosa* ACHAR. nebst Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Flechten“ értekezését

birálván, a *Lacmus*, *Persio*, *Orseille* és *Cudbear* nevű kék és bíborviolaszínű festékanyagadó zuzmókat (*Roccella tinctoria* ACH., *Lecanora parella* ACH., *Lecanora tartarea* ACH. s *Variolaria Oreina* FRIES) ismerteti, a karminfestéktermő *Cladoniák*ról, végre a *Lecanora ventosa* ACH. termőtalajáról, földrajzi elterjedtségéről, vegytani elemei és élettani jelenségeiről érdekesen értekezik. (U. o. Sitzungsber. XVIII. Novemb. 1855. p. 119.)

Sedum Hillebrandii FENZL. Ein Beitrag zur näheren Kenntniss einiger *Sedum*-Arten aus der Gruppe von *S. acre*. (Verhandl. d. zool. bot. Ges. VI. 1856. p. 449.)

„Instruction, die Botanik betreffend“ ily című műben: „Bemerkungen und Anweisungen für die Naturforscher, welche die Expedition von Seiner k. k. Ap. Majestät Freigatte Novara begleiten.“ Bécs 1857.

Illustrierte Botanik oder Naturgeschichte des Pflanzenreiches nach seinen wichtigsten Ordnungen dargestellt. Pest 1857. 307. l. s 16 táb., mely KOLLÁR VINCZE kívánságára íratván, az ő Természetrajzának részét képezi.

FRANZ XAVER FREIHERRN VON WULFEN's Flora Norica phanerogama im Auftrage des zool. botan. Vereins in Wien herausg. von EDUARD FENZL und P. RAINER GRAF. Wien 1858.

Muscari azureum, *Dianthus pruinus* JANKA és *Althaea apterocarpa* diagnosisi: „Delectus seminum in horto botanico Univ. Vindob. collectorum a. 1858.“ függelékében. Lenyomatva az Annal. d. scienc. nat. Bot. folyóiratban. 4. ser. XVII. 1859. p. 165.

Diagnoses plantarum orientalium, TCHICHATCHEFF': „Asie mineure“ művében. III. Paris. 1860.

Dr. R. A. PHILIPPI-nek chili-i Santiagoból 1862. ápr. 3. irt levelét közli, mely déli Chili gazdasági viszonyairól, az oda telepedett német gyarmatosok boldogulásáról, ottani kénfürdőkről, kénhegységről és egy újdun támadt Vulkánról szól, a helyi Florát érdekesen ismertetve. (Sitzungsber. d. k. Wien. Akad. d. Wissensch. Math. Naturw. Cl. XLVI. Band. 20. Juni 1862.

Bericht über einige der wichtigsten Ergebnisse der Bereisung der portugiesischen Colonie von Angola in den

J. 1850—1860 durch Herrn DR. FRIEDRICH WELWITSCH. U. o. Sitzungsber. XLVIII. 1863. p. 134.)

Note über mittelalterliche Bau- und Kunstdenkmäler im Virgenerthale. (Mitth. d. öst. Alpenver. I. 1863. p. 149.)

Salsolaceae, MARTIUS Flora Brasiliensis munkájában. V. I. Lipese 1864.

Darstellung des Erstehens und Wirkens der k. kön. Gartenbau-Gesellschaft in Wien. 1864.

Diagnoses praeviae Pemptadis stirpium aethiopicarum novarum. (Schrift. d. k. Akad. d. Wissensch. Sitzungsber. LI. 1865. p. 101.)

HEINRICH WILHELM SCHOTT. Eine Lebensskizze. (U. o. Feierliche Sitzung vom Jahre 1865. p. 128.)

Bemerkungen zu PHILIPPI's Aufsatz: Über zwei neue Pflanzengattungen. (*Arachnites uniflora* és *Lactoris Fernandeziana*) (Verhandl. d. zool. bot. Ges. XV. 1865. p. 523.)

Sedum magellense TEN. und *olympicum* Boiss. nebst einer Notiz über *Armeria rumelica* und *canescens*. (U. o. XVI. 1866. p. 917.)

THEODOR KOTSCHY. Eine Lebensskizze. (Schriften d. Wien. k. Akad. d. Wissensch. Feierliche Sitzung des Jahres 1867. p. 204.)

Über den Kaiserpreis und seine Bedeutung. (Gartenfreund III. 1870. p. 139.)

Über die Resultate der Samenbeschaffungs-Commission. (U. o. III. 1870. p. 161.)

Eine im Freien ausdauernde *Opuntia*-Art. (U. o. VI. 1873. p. 5.)

Narcissus Clusii (U. o. VI. 1873. 68.)

Über die Bedeutung der Ausstellungen für den Gartenbau. (U. o. VI. 1873. p. 93.)

Officieller Bericht über den Gartenbau auf der Weltausstellung zu Wien im Jahre 1873.

Die Cardinalbedingungen des an den Gärtnerschulen in Österreich zu ertheilenden Unterrichtes. (Gartenfreund VIII. 1875. p. 101.)

A *Zoncarpa*-fajok és az *Anthurium Maximiliani* leírása SCHOTT és PEYRITSCH munkájában: Aroideae Maximilianae. Bécs. 1879.

UB WIEN

+AM42212120X

